

ОГЛЯДИ ДЖЕРЕЛ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНІ НАРИСИ

УДК 930.253:[784.1:78.03(477)

К. С. ГОРОДИСЬКА*

НАЦІОНАЛЬНА ЗАСЛУЖЕНА АКАДЕМІЧНА КАПЕЛА УКРАЇНИ «ДУМКА» ЗА ДОКУМЕНТАМИ ЦДАМЛІМ УКРАЇНИ (до 100-річчя від дня заснування)

У тематичному огляді, присвяченому 100-річчю від дня заснування Національної заслуженої академічної капели України «ДУМКА», розглянуто комплекс документів з історії капели із фондів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Здійснено аналіз документів, що містяться у фонді капели та окремих особових фондах.

Ключові слова: Національна заслужена академічна капела «ДУМКА»; хорвий колектив; ювілей; ЦДАМЛІМ України; архівні документи; особові фонди.

У 2019 р. Україна відзначає 100-річчя Національної заслуженої академічної капели «ДУМКА» (далі – капела «ДУМКА»). Ювілейний концерт відбувся 11 березня на сцені Національної філармонії України. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛІМ України) як установа, що зберігає архівні документи капели «ДУМКА», долучається до заходів із відзначення ювілею публікацією огляду документів.

Метою статті є представлення широкому загалу цінних архівних документів із фондів ЦДАМЛІМ України, в яких висвітлені визначні віхи в становленні українського хорового мистецтва, витоки та історія капели, основні етапи діяльності.

* *Городиська Кристина Сергіївна* – архівістка відділу довідкового апарату документів Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України.

Витоки капели «ДУМКА» сягають часів українського національного відродження 1917–1921 рр. і пов'язані з іменами К. Г. Стеценка, П. М. Бігдаша-Бігдашева, О. А. Кошиця. Капела була створена на базі хору «Дніпросоюзу». Процес утворення розпочався 5 листопада 1918 р., коли за порадою К. Г. Стеценка хоровим інструктором призначили П. М. Бігдаша-Бігдашева, а в березні 1919 р. відбувся перший концерт. У лютому 1920 р. колектив розділився на Першу та Другу мандрівні хоріві капели, завдання яких полягало у виступах по всій Україні¹. Наприкінці 1920 р. Друга мандрівна капела під егідою К. Г. Стеценка поїхала у концертну подорож по Україні. Після подорожі Друга мандрівна капела, як і Перша (диригент Н. Ф. Городовенко), розпалася, а на базі цих двох колективів сформовано колектив «Державна українська мандрівна капела «Думка».

15 листопада 1920 р. цей хор під назвою «ДУМКА»* включили в систему державних закладів мистецтва. Репертуар капели був досить різноманітний і побудований за тематичними циклами: «М. Лисенко», «Колядки і щедрівки», «М. Леонтович», «Музика до «Кобзаря», «Веснянки» та ін., згодом у програми були включені бойові та революційні пісні.

Другу річницю діяльності хорової капели відзначила концертами в Москві, які популяризували творчість українських композиторів, а відтак розпочала гастрольні виступи в інших радянських республіках. Успіху, який випав на долю капели «ДУМКА» вже з перших виступів, вона завдячувала зусиллям художнього керівника і головного диригента хору у 1920–1937 рр. Н. Ф. Городовенка.

Групове фото учасників капели «ДУМКА» з керівником Н. Ф. Городовенком.
1920-ті роки.

ЦДАМЛМ України. Ф. 406. Оп. 1. Од. зб. 94. Арк. 1.

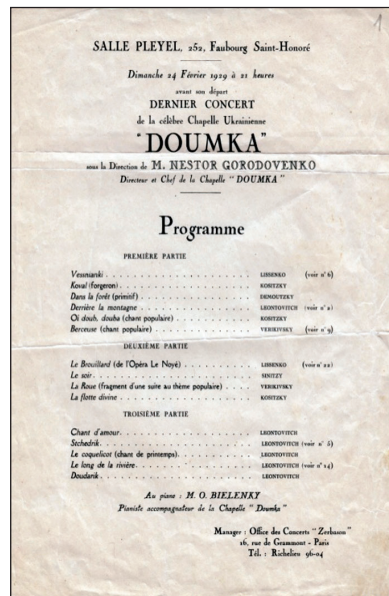
* «ДУМКА» – аббревіатура від «Державна Українська Мандрівна Капела».

З початку 1923 р. «ДУМКА» функціонувала при Головному політико-освітньому комітеті УРСР як єдина мандрівна хорова організація всеукраїнського значення. Упродовж 1919–1924 рр. організовано 410 концертів хорової капели. У березні 1924 р. Раднарком надав хоровому колективу назву: «Перша Робітничо-Селянська Капела УРСР». Підсумовуючи майже 5-річну роботу «ДУМКИ», музичний критик Я. Юрмас (справж. прізвище – Ю. М. Масютин) зазначав, що «Думка безумовно є одною з найкращих капел в УРСР»².

У 1920-х роках капела «ДУМКА» багато гастролювала країною, даючи щороку більше 100 концертів. У її репертуарі були обробки народних пісень та світова класика. 7 січня 1929 р. хоровий колектив поїхав на гастролі Францією. О. А. Кошиць – диригент Української республіканської капели, – говорячи про закордонні гастролі капели «ДУМКА», так охарактеризував сприйняття її діяльності: «...почуваю ґрунт для цього заспокоєння в тій царині художнього діяння капели “Думка”»³. Капела «ДУМКА» здобула всесвітню славу, паризьке видання «Чикаго Триб’юн» у рецензії на виступи радянської капели відзначало: «“Думка” блискуче довела заслуженість своєї слави як однієї з найкращих капел у світі»⁴. Серед шанувальників «ДУМКИ» з’явилися імпресаріо та грамофонні товариства з різних країн світу: Америки, Англії, Німеччини та ін. Для того, щоб поїхати в ці країни на гастролі, потрібно було підписувати довгострокові контракти, однак капела «ДУМКА»

задовольнила закордонну публіку записом грамофонних платівок, зокрема, для американської грамофонної фірми «Columbia» наспівано М. В. Лисенка, М. Д. Леонтовича, М. І. Вериківського, П. О. Козицького, П. Д. Демуцького, Р. М. Глієра⁵.

Від 1930 р. «ДУМКА» – Заслужена капела УРСР. Концертами у Франції і виступами під диригуванням Е. Ансерме (*фр.* Ernest Ansermet), М. А. Малька, Г. Б. Адлера «ДУМКА» здобула собі міжнародний авторитет, що допомогло зберегти колектив у часи репресій. Однак за відмови на вимоги влади змінити репертуар, основну частину якого склали твори української і світової класики, на пісні з кон’юнктурно-побутової тематики Н. Ф. Городовенка невдовзі було звільнено, а капела стала на суперечливий шлях розвитку.

Програма концерту
капели «ДУМКА».
ЦДАМЛМ України. Ф. 76. Оп. 1.
Од. зб. 1. Арк. 1.

У 1936 р. разом із Київським театром опери і балету ім. Тараса Шевченка «ДУМКА» брала участь у декаді українського мистецтва в Москві. Усього за цей рік капела провела 132 концерти. Після того, як наступного року новим диригентом «ДУМКИ» було призначено О. Н. Сороку, у її діяльності від-

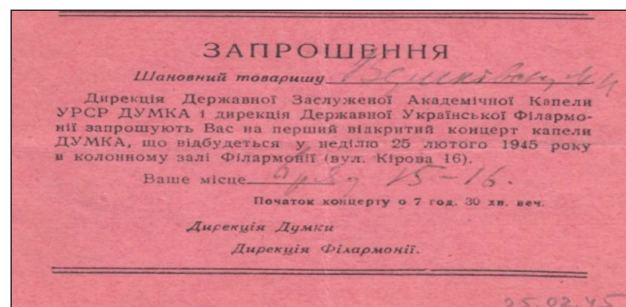

Фото капели «ДУМКА» в Парижі. 1929 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 76. Оп. 1. Од. зб. 49. Арк. 3.

бувся «радянський злам». Репертуар капели був вихолощений, і хоч доповнений новими творами з виробничої тематики, проте залишався досить бідним. Збільшилася кількість творчих зустрічей з артистами інших хорових колективів СРСР, основною метою яких було обмежити «західний» шлях розвитку капели: «...а хорові капели, очолювані академічною капелою “Думка”, об’єднати з розвитком великого музичного мистецтва Радянської України»⁶. Після 2-річної роботи на посаді диригента О. Н. Сороку було переведено до львівської капели «Трембіта», а новим диригентом упродовж 1939–1940 рр. став М. І. Вериківський.

У часи II Світової війни капела не припиняла своєї діяльності, виступала на землях Буковини, Донеччини, Північного Кавказу, в Молдові тощо. Художнім керівником капели «ДУМКА» тоді був В. М. Минько, котрий доклав багато зусиль для збереження колективу в умовах війни. Він керував капелою упродовж 1941–1943 рр.; за цей час колектив був удостоєний декількох нагород.

У 1944 р. художнім керівником капели став Ю. О. Петровський. Творчий колектив у післявоєнний період складав 138 осіб⁷. Перший відкритий концерт відбувся 25 лютого 1945 р. у Києві.

Запрошення М. І. Вериківському на Перший відкритий концерт Капели «ДУМКА». 1945 р.
ЦДАМЛМ України. Ф. 1250. Оп. 1. Од. зб. 760. Арк. 1.

У 1946 р. «ДУМКА» взяла участь у музичному фестивалі, який організувала Одеська філармонія.

У 1946 р. до керівництва капелою знову повернувся О. Н. Сорока. Основним завданням його, зокрема, і капели загалом було довершити серед інструментального виконання саме мистецтво співу. Наприкінці 1948 р. відбувся перший в історії хорового колективу «ДУМКА» концерт виключно творів «а капела», без інструментального супроводу. Упродовж 1946–1964 рр. діяльність капели «ДУМКА» під диригуванням О. Н. Сороки була тенденційною: численні гастролі республіками СРСР, святкування різноманітних ювілеїв і пам'ятних дат за участю колективу, виховання нових солістів, підтримання тісного творчого зв'язку з іншими хоровими капелами, поповнення репертуару новими творами.

Керована П. І. Муравським (1964–1969 рр.) «ДУМКА» розпочала свій шлях подолання «радянської кризи». Диригент прагнув відновити характер українського академічного співу, проте, наприклад, композиції М. В. Лисенка не пропустила цензура. І все ж таки П. І. Муравським репертуар хорового колективу було поповнено новими творами, здійснено 80 звукозаписів⁸.

Під диригуванням М. М. Кречка (1969–1983 рр.) капела «Думка» пододала кризу. Завдяки його зусиллям знято заборону на українську духову музику, до виступів включено нові новаторські композиції молодих митців, постійно наповнювався репертуар рубрики «Народна криниця». У 1978 р. капела здійснила другу в історії колективу закордонну подорож – до Болгарії, а в 1981 р. колектив нагороджено Державною премією УРСР ім. Т. Г. Шевченка.

Художньо-творчий потенціал колективу «ДУМКА» по-справжньому вдалося розкрити останньому хормейстеру – Є. Г. Савчуку. Під його егідою капела стала одним із провідних хорових колективів світу. У репертуарі капели як є твори визнаних світових і українських класиків, так і сучасні зразки хорової музики. Підтвердженням безупинного прогресивного розвитку капели є її номінування на премію «GRAMMY» (США, 2004) за краще хорове виконання.

У ЦДАМЛМ України зберігається фонд капели (ф. № 615, оп. 1, 2), документальна база якого дає можливість прослідкувати історію розвитку капели упродовж 1920–1990 рр. До оп. 1 ввійшли документи з особового складу капели: постанови колегії і накази Міністерства культури УРСР, накази директорів, листування з партійними органами, протоколи засідань художньої ради, репертуарно-виробничі плани капели, програми концертів і гастролей, афіші виступів, щоденники концертної і репетиційної діяльності, відгуки періодичної преси про колектив, нагороди капели, звіти про роботу, списки творчого складу колективів, виробничо-фінансові та річні плани, протоколи звітних профспілкових

і загальних зборів тощо – 731 од. зб.⁹ До оп. 2 включено документи Місцевого комітету Київського обкому профспілки працівників культури Державного Ордена Червоного Прапора Заслуженої Академічної Капели «ДУМКА» за 1947–1972 рр.: планові звіти про роботу, доповіді комісій, протоколи зібрань тощо.

Важливою групою розпорядчих документів, які зберігаються у фонді «ДУМКИ», є постанови Ради Міністрів УРСР, колегій Міністерства культури СРСР та Міністерства культури УРСР. Вони містять інформацію про заходи влади, вживані задля покращення діяльності капели: підвищення якості репертуару: «Майже зовсім не виконує творів цього жанру (кантатно-ораторіального – *К. Г.*) такий великий колектив, як Українська державна капела “Думка”»¹⁰, розширення складу художнього колективу, зниження вартості квитків, створення навчальних студій тощо. Серед інших документів варто виділити також накази Управління у справах мистецтв при РНК УРСР, Комітету у справах мистецтв, Міністерства культури УРСР, які містять інформацію з особових питань: звільнення від репетицій і концертів учасників колективу, нарахування премій, встановлення персональних окладів, переведення, призначення, звільнення працівників тощо. Подібного роду інформативну цінність складають і накази з особового складу капели, а саме: про надання провідпусток, оголошення доган, встановлення посадових окладів тощо.

Серед розпорядчих документів варто відзначити і Положення про художню раду капели (1945 р.). Цей документ містить інформацію про мету створення ради, а саме: «З метою допомоги дирекції та художньому керівництву в питаннях репертуару, та обліку якості творчої роботи»¹¹, завдання діяльності, склад членів. Протоколи засідань художньої ради капели надають інформацію про мету цих засідань – прослуховування і обговорення нових репертуарних творів, програм концертів, репертуарних планів тощо; педагогічної ради навчальної студії про процес і результати підготовки кадрів для капели.

Акти приймання-повернення справ при зміні директорів капели у ф. № 615 містять інформацію про активний (збитки поточного періоду, розрахункові рахунки, витрати майбутніх періодів тощо) і пасивний (державні надходження, фінансування з бюджету, фонд сценічно-виставкових коштів тощо) фінансові баланси капели, виконання планів (кількість концертів, дохід, витрати), штат капели «ДУМКА» (кількість художніх керівників, творчого складу, адміністративного управління тощо). Протоколи загальних зборів і виробничих нарад містять всебічну інформацію про діяльність капели: висновки з гастрольних поїздок, звіти директорів про проведену роботу і плани на наступну декаду, етапи підготовки до декад, готовність капели до виїзду, якість концертів тощо.

Протоколи засідань місцевого комітету містять інформацію про порядок денний цих засідань (взаємовідносини в колективі, підсумки

творчої діяльності, затвердження плану роботи, повідомлення директора тощо) та їхні рішення. Про діяльність профспілки розповідають плани роботи, звіти, колективний договір. Протоколи профспілкових звітно-виборних зборів містять інформацію щодо обговорення проєктів та положень про основні службові обов'язки творчого складу колективу капели, звіти про роботу профспілки, обговорення минулих гастролей тощо.

До складу фонду капели «ДУМКА» входить також листування з ЦК КПУ, Президією Верховної Ради УРСР, Управлінням і Комітетом у справах мистецтв, Міністерством культури УРСР, творчими організаціями з питань діяльності та листування з ансамблем пісні і танцю Румунії (1952). У цих документах відображені моменти стану підготовки до тих чи інших заходів, прохання від органів влади до капели, погодження владних інституцій, підсумки проведеної роботи і плани на майбутнє тощо.

Найважливішою інформаційною складовою фонду для дослідників є огляди творчої діяльності капели, які містять інформацію про подорожі капели, хоровий колектив, репертуар, концертну діяльність та безліч інших аспектів історії розвитку капели «ДУМКА». Більш детальну інформацію про твори, виконувані капелою, знаходимо також у репертуарних паспортах капели «ДУМКА», де міститься інформація про списки затвердженого репертуару за роками. Додатковий інформаційний потенціал складають програми та тексти пісень до репертуарного паспорта, репертуарні плани концертної діяльності, звіти, довідки, афіші про участь колективу в гастроях по СРСР, ювілеях, декадах і Днях української літератури та мистецтва в Москві, Ленінграді, Білоруській РСР, РРФСР тощо. Щоденники містять інформацію для дослідника про гастрольно-концертну і репетиційну діяльність (1920–1978), розповідають про те, які міста з концертами відвідувала капела, перед якою публікою виступала, які пісні співала. Документами ф. № 615 про творчу діяльність капели є також матеріали про підготовку і виконання Гімну Української РСР (1949–1950), ескіз-сценарій С. Й. Параджанова до короткометражного фільму-концерту «Думка» на екрані» (1962).

Цікавим документом є Статут артиста капели, в якому регламентуються основні аспекти його діяльності на сцені, у повсякденному житті, колективі, у рамках майбутнього саморозвитку: «Щоденне удосконалення своєї майстерності, читання нот із листа, швидка і точна реакція на диригентський жест – прямий обов'язок думчанина. Без цих якостей співак губить професіоналізм артиста і стає ремісником»¹².

До документів фонду належать почесні грамоти Президій Верховних Рад БРСР та РРФСР (1969, 1976), Київського обкому КПУ, ЦК ЛКСМУ, Міністерства культури УРСР (1957), довідка про вручення капелі пам'ятної ювілейної медалі до Шевченківських свят (1962),

матеріали про нагородження орденом Трудового Червоного Прапора (1971), грамоти, дипломи, пам'ятні адреси за проведення святкувань, виступів, виконання концертної програми перед робітниками тощо. Зберігається у ф. № 615 і велика кількість відгуків глядачів, статей, рецензій, заміток про виступи колективу в СРСР (1921–1930, 1936–1940, 1944–1978) під час гастрольних поїздок до Болгарії, Франції, ін. країн (1929, 1978).

Документами про культурно-просвітницьку діяльність капели «ДУМКА» серед радянського суспільства є плани роботи, звіти, довідки, інформації про т. зв. шефську роботу, а саме про лекції і доповіді про роль музики, розвиток музичного мистецтва в СРСР, лекції-концерти, творчі вечори, виїзди в віддалені місця, надання допомоги в організації художньої самодіяльності на місцях тощо.

До фонду належать і зображувальні документи, а саме: фотографії з подорожі по Донбасу першої робітничо-селянської капели УРСР «Думка» під керуванням Н. Ф. Городовенка (1924); світлини О. Н. Сорочки, художнього керівника капели «ДУМКА», з Л. М. Ревуцьким та ін. особами, групові фото художнього керівника капели П. І. Муравського (1965–1966), фото капели «ДУМКА» з І. С. Козловським (1970), фото колективу капели (1921, 1945, 1947, 1951, 1957, 1960, 1967–1968, 1978).

Окремою складовою фонду є кадрова документація діяльності капели, сюди включаємо: списки творчих працівників капели та характеристики на них (освіта, мистецький шлях у капелі «ДУМКА», досягнення), навчальні картки та списки учнів, протоколи прослуховувань (зі списками учасників, характеристиками, причиною відмов), облікові картки викладачів навчальної студії (особові дані, освіта, вчений ступінь). У річних звітах про кадри можна знайти інформацію про кількість працівників капели в той чи інший період, склад штатних робітників, посади, національність, освітній рівень працюючих. Додаткову інформацію надають також довідки про роботу і зарахування до капели молодих артистів. Штатні розписи інформують про персонал капели та посадові оклади, звіти бухгалтерії – про основні прибутки й витрати на постановки, ремонтні роботи, основну діяльність, плани бухгалтерії – доходи майбутніх звітних періодів, наступні платежі, фінансування на капітальні ремонти тощо.

У 2018 р. відбулося включення української номінації «Документальна спадщина, пов'язана з аварією на Чорнобильській АЕС» до Міжнародного реєстру програми ЮНЕСКО «Пам'ять світу». У ф. № 615 також відклалися цінні архівні документи з «чорнобильської» тематики, які засвідчують участь капели «ДУМКА» в організації допомоги постраждалим та подоланні наслідків техногенної катастрофи.

Окрім безпосередньо фонду капели «ДУМКА», у ЦДАМЛМ України є ще й інші фонди, де відклалися документи капели. Це – особові

фонди диригентів хорового колективу. Наприклад, в особовому фонді П. М. Бігдаш-Бігдашева (ф. № 132) зберігаються автобіографія «Моя трудовая жизнь», де диригент розповідає про заснування ним хорових колективів, програми концертів за участю хормейстера та оголошення про приймання хористів до капели (1919–1931).

В особовому фонді К. Г. Стеценка (ф. № 175) знаходимо програму концерту Другої мандрівної капели «Дніпросоюзу» під керівництвом диригента, привітання К. Г. Стеценка і капелі, фото хормейстера в групі учасників капели тощо.

Фото Н. Ф. Городовенка в групі з П. М. Рудяковим, О. М. Біленьким знаходимо у фондах № 64, № 310; фото учасників капели «ДУМКА» з керівником 1920-х років зберігається у ф. № 406.

Зберігається у ЦДАМЛМ України особовий фонд диригента капели М. І. Вериківського (ф. № 1250), де серед понад півтори тисячі одиниць зберігання відклалися програми, запрошення на концерти, фото хормейстера, рецензії на творчість капели «ДУМКА».

Особовий фонд директора капели О. Н. Сороки (ф. №76) складається з численних документів з історії діяльності хорового колективу «ДУМКА»: посвідчення, членський квиток диригента, альбом із документами про творчий шлях «ДУМКИ» (фото, рецензії, програми), індивідуальні фото хормейстера та з колективом. Інші фонди зберігають світлини О. Н. Сороки з В. Д. Кирейком, Л. М. Ревуцьким (ф. 198, оп. 2, од. зб. 72), П. П. Милославським (ф. 76, оп. 1, од. зб. 55).

Фонди ЦДАМЛМ України зберігають інформацію і про хормейстера капели «ДУМКА» П. І. Муравського: автобіографію диригента зі згадками про капелу «ДУМКА» (ф. 1358, оп. 1, од. зб. 394), фото в групі із П. А. Суком (ф. 1400, оп. 1, од. зб. 87, 90) та ін., звернення П. А. Сука до Комітету з Державних премій УРСР ім. Т. Г. Шевченка про підтримку кандидатури П. І. Муравського з біографією останнього (ф. 1400, оп. 1, од. зб. 73).

У фондах ЦДАМЛМ України зберігаються спогади П. І. Майборода про М. М. Кречка, диригента капели «ДУМКА» упродовж 1969–1983 рр. (ф. 855, оп. 1, од. зб. 128), фото в групі із П. І. Майбородою, Л. М. Ревуцьким, О. Я. Ющенком та ін. (ф. 479, оп. 1, од. зб. 417), індивідуальні фото хормейстера (ф. 1078, оп. 2, од. зб. 225).

Доповненням до комплексу архівних документів з історії капели «ДУМКА» є наукові праці, що зберігаються у Фонді друкованих видань ЦДАМЛМ України. Це – книги Н. О. Герасимової-Персидської про М. І. Вериківського (К., 1959), Л. О. Пархоменко про К. Г. Стеценка (К., 1963), «Творчий шлях «ДУМКИ» М. М. Михайлова (К., 1957) та ін.

Сподіваємося, що інформаційний потенціал представлених документів і їхня наукова складова зацікавлять широке коло поціновувачів

української історії і мистецтва та нададуть поштовх для нових досліджень з історії Національної заслуженої академічної капели України «ДУМКА» на основі архівних документів ЦДАМЛМ України.

¹ Пархоменко Л. Кирило Григорович Стеценко. Київ: Державне видавництво «Мистецтво», 1963. С. 40.

² Юрмас Я. Думка // Місячник музичної культури № 7–9. Київ: Музичне т-во ім. Леонтовича, 1924. С. 164.

³ ЦДАМЛМ України (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України). Ф. 76. Оп. 1. Од. зб. 35. Арк. 2.

⁴ Цит. за: Михайлов М. М. Творчий шлях «Думки». Київ: Т-во для поширення політичних і наукових знань УРСР, 1957. С. 25.

⁵ ЦДАМЛМ України. Ф. 615. Оп. 1. Од. зб. 27. Арк. 6.

⁶ Там само. Ф. 1250. Оп. 2. Од. зб. 52. Арк. 4.

⁷ Там само. Ф. 615. Оп. 1. Од. зб. 48. Арк. 2.

⁸ Там само. Ф. 1358. Оп. 1. Од. зб. 394. Арк. 2.

⁹ ЦДАМЛМ України. Путівник: Вип. 1. Київ, 2003. С. 301.

¹⁰ ЦДАМЛМ України. Ф. 615. Оп. Т. 1. Од. зб. 276. Арк. 3.

¹¹ Там само. Од. зб. 52. Арк. 1.

¹² Там само. Оп. Т. 3. Од. зб. 620. Арк. 1.

In the thematic review devoted to the 100th anniversary of the founding of the National Honored Academic Chapel of Ukraine «DUMKA» a complex of documents on the history of the chapel of the collection of the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine was considered. The documents contained in fond of the organization and certain personal fonds have been analyzed.

Key words: National Honored Academic Chapel of Ukraine «DUMKA»; the choir; the anniversary; the Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine; archival documents; personal fonds.